Dr. Rudolf Pilbauer:

Nové problémy na poli sociálního pojišťování.

Marxismus, který byl kdysi nutnou podmínkou vzestupného národního vývoje, stává se dnes překážkou dalšího pokroku.« *) Vynutil na »měšťácké společnosti« skutečně imposantní soustavu sociálního — recte dělnického pojišťování, kterou Německo z počinu Bismarckova postavilo směrodatný vzor na tomto poli; a dnes, kdy přízrak marxistické theorie zbídačení dnešní společnosti kapitalistické, který nejvíc vzbouřil sociální svědomí měšťáctva, v oficielních programech sociálnědemokratických ve vší formě ukládá se mezi zvetšelou zbroj, měšťáckou sociální politiku podivuhodným způsobem udržuje houževnatě v zrovna třídním favorisování kruhů, které k ní daly podnět. U nás jaksi zcela mechanicky i nová předloha o pensijním pojišťování soukromých úředníků a zřízenců a i skoupě u veřejnost dosud proniklé zásady o zavedení všeobecného pojištění toho oboru u nás formálně ani o krok nevybočují z dráhy, vývojem německého sociálního pojišťování předepsané, spíš ještě za ním zůstávají pozadu, vylučujíce i samo dobrovolné pojetí jiných tříd než zaměstnanců v soustavu sociálního pojištění. Francie v nejnovější své akci zákonodárné za starobním pojištěním dělnictva zrovna dětinsky vzpouzí se sice jakémukoli napodobení příkladu »necitelného« svého souseda, ale německý systém jako červená nit běží celým jednáním parlamentním o dotyčné předloze.**) Teprve Nizozemí nedávno předloženou osnovou zákona o všeobecném pojišťování invalidním a starobním zdá se zahajovati obrat, vztahujíc v ně i všechny samostatné živnostníky (v nejširším smyslu, tedy i malo-

*) Prof. G. Adler: Die Zukunft der socialen Frage, 1901. Str. 51.

**) Dr. Sig. Ehrlich, Arbeiterpensionen mit Staatshilfe, 1901, str. 87.

KNIHOVNA

rolníky atd.) s důchodem do 2000 marek,*) a nejnověji i říšská vláda německá koná přípravy k obligatornímu pojištění řemeslnictva, mezi tím, co u nás myslí se vystačiti s dobrovolným zaváděním závazného pojištění živnostnictva, ve svazek společenstevní náležejícího.**)

Krátce: »sociální« znamená nám dnes v tomto oboru politiky prostě »dělnické«. Obvyklý v řeči tropus, pars pro toto, položil se jako klapka před oko a dovoluje mu viděti jen jednu stranu problemu. Je tedy nutno, revisi úkolů sociálního zákonodárství zahájiti s Kulemanem***) prostým uvědoměním si slovního významu: sociální = společenské, označuje tedy vzájemné vztahy jednotlivých členů lidské společnosti, plynoucí z příslušenství jich k celkovému organismu společnosti. Má-li jednotlivec míti prospěch z tohoto příslušenství, musí spřáteliti se s omezeními odtud vyplývajícími. Jde tu pak o nalezení střední cesty mezi oběma extremy: ideálem socialistickým a ideálem individualistickým; absolutní vláda kteréhokoli z obou je nemožna, protože první obětuje individuum, druhá společnost. Vodítkem pro hledání této střední cesty musí býti praktické odvažování předností i stinných stránek každého z obou ideálů. Další praktické vodítko podává se samo sebou, uvědomíme-li si, že veliká rozmanitost poměrů životních nikterak není — řekněme — divoká a nespořádaná, ale dá se shrnouti v společné zájmy jednotlivých tříd společenských. Třídění těchto zájmů, resp. rozlišování jednotlivých tříd společenských je možno ovšem s hledisek nejrozmanitějších; a tu se především podávají dvě hlediska zásadní:

1. různost majetku a
2. postavení v procesu výrobním.

S prvního hlediska třídí se nám společnost lidská na dvě velké skupiny: bohaté a chudé, tedy bez ohledu na to, jaké postavení příslušníci jich zaujímají v procesu výrobním. I při kolektivní výrobě v sociálním státu budoucnosti tento rozpor — bohatství a chudoby — pojmově nemizí. Druhé hledisko třídí společnost lidskou na zaměstnavatele (podnikatele) a zaměstnané (dělníky); toto roztřídění vyplývá tedy, jak patrno, z dnešní organisace výroby, zakládající se na soustavě mezdní; ve státě s výrobou kolektivi-

*) Industrie ze 17. srpna m. r.

**) Zpráva pražské obch. a živn. komory o dotčené osnově zákona, str. 24.

***) W. Kuleman: Die Reform unserer Socialversicherung, Schmollers Jahrbuch XVIII, str. 853. nn. a 1117. nn.

stickou ovšem by zmizelo. Jsou to tedy — a to nutno míti v dalším stále na mysli — hlediska docela samostatná, třeba v praxi částečně se prostupují: většina dělnictva je současně chudá, velká část chudiny naopak zase náleží třídě dělnické; na druhé straně zase máme zámožné osoby za mzdu pracující (dělníky, úředníky) vedle chudých zaměstnavatelů (drobných živnostníků).

Jen když obě tato hlediska přesně lišíme, jedno druhým neutlačujíce, dojdeme k správnému nazírání na cíle a cesty politiky sociální, rozeznávajíce dvě hlavní její skupiny: zákonodárství ochranné*) a zákonodárství pojišťovací. Jen prvější ovládáno jest hlediskem odvislosti dělníkovy od zaměstnatele; poslednějšímu (pojišťování) je hledisko toto cizí, vládu nastupuje zde výlučně hledisko druhé, protiva mezi bohatými a chudými. Ochranné zákonodárství je tedy par excellence dělnickým; zákonodárství sociální ulpělo pouze na stadiu dělnickém, ono naopak má býti v pravém smyslu sociálním. Ochranné zákonodárství má výslovně chrániti dělníka před nebezpečími z výroby proň plynoucími, protože tu podléhá dispositm zaměstnavatelovým, jsa nucen, pracovati určitým způsobem, určitými stroji atd.; ochranné zákonodárství k zaměstnateli přirozeně se neobrací, protože tento má ve své vůli, aby se nebezpečím z určitého druhu výroby proň plynoucím tak či onak vyhnul. Ale s touto závislostí v procesu výrobním nemá pranic co činiti zákonodárství pojišťovací. Třeba že nemoc, úraz, invalidita značně podléhají vlivům zaměstnání a technické organisace výroby, nutno lišiti dvojí stadium: ochranná opatření, aby taková újma na zdraví nebo způsobilosti k výdělku nenastala, a když přece nastala, odvrácení hospodářské újmy, kterou působí. Tyto poslednější ovšem jsou naprosto od toho závisly, má-li poškozený jmění. Chudý zaměstnatel, utrpěv na př. úraz ve svém závodě, je tu na vlas ve stejném postavení, jako chudý, úrazem postižený dělník. Postavení jednoho jako pána výroby, druhého jako dělníka postiženého je tu docela nerozhodno. Jestliže pak stát podporuje, po případě přímo vynucuje pojištění proti příštím újmám hospodářským, které hrozí z možného onemocnění, úrazu, neschopnosti k výdělku a ze stáří, činí to proto, že súčastněným třídám především chybí na potřebných k tomu prostředcích; činí to u vědomí, že na tomto světě čím spoření je žádoucnější, tím je těžší, tak že na konec nezbývá než sáhnouti k donucení a po případě i k příspěvku veřejnému.

*) Práce žen, dětí, nedělní, noční, pracovní doba, pracovní smlouva, ochrana života, zdraví, mravnosti, tovární inspekce atd.

Koho tedy nutí stát pojistiti se? Jistě ne zámožného, nýbrž ty, jichž a jich rodin hospodářská existence do budoucnosti je ohrožena v případech shora zmíněných, ne proto, že jsou nebo nejsou ve výdělkové své činnosti odvislými, ale proto, že nemají kromě své práce jiného zaopatření životního; proto, že jsou chudi. Nutí-li však dnes stát i chudého zaměstnatele, přispívati na toto pojištění chudého dělníka, protože onen je — zaměstnatel,*) je právě výsledkem popletení obou stanovisek shora rozlišených, které vede pak k celé řadě křiklavých nesrovnalostí. Tak na př. v celé velké skupině nižších osobních služeb (posluhové, nosiči, pradleny) jsou přece namnoze osoby toho druhu, jsou-li ve službě, v postavení mnohem zajištěnějším, než když ztrátou jeho musí hledati si práci den ze dne na svou pěst jako samostatní podnikatelé, kteří pojištění pak nepodléhají, ne proto, že by ho nepotřebovali — naopak — ale proto, že jsou — samostatni. Především ale pochodí odtud vyloučení dvou velikých skupin výrobních ze sociálního pojištění: domáckých výrobců a maloživnostníků.

Nelidská bída, jaká panuje v širých oblastech domácké výroby, je přece dávno notorická a (třeba se volá po co největším potlačení toho druhu výroby hospodářsky i sociálně inferiorní) na ten čas není snad dělnického obyvatelstva státní péče potřebnějšího, než právě těchto domáckých pracovníků. Ale ti se nehodí do falešného schematu zaměstnatele a dělníka ve smyslu živnostenskoprávním (místo správného hlediska sociálního), a proto z pojištění dosud vypadli úplně.

Stejně naloženo i s maloživnostníky v nejširším slova smyslu. Ti v očích dnešního sociálního zákonodárství byli prostě »nezávislými« lidmi, kteří mohou se starati sami o sebe, spořiti a zajistiti se proti nepříznim životním — stanovisko tím nepochopitelnější od té doby, co stát začal se positivně starati o hospodářsky slabé, kdy slovem zahájena éra sociálněpolitická. Nedáme li se másti shora již odbytým falešným hlediskem »samostatného« postavení v procesu výrobním, jaký je rozdíl v zajištěnosti existenční u malovýrobce a dělníka jeho? »Podívejme se jen na drobného obuvníka, který sedí na stoličce vedle svého tovaryše a touž práci dělá, co onen. Oba

*) Třeba že příspěvek zaměstnatelův má pojmově přesunut býti na náklady výrobní, tudíž na cenu zboží, neznamená přece z pochopitelných příčin v obecné soutěži ležících nic víc, než faktické zvýšení mzdy, které vynucovati není na př. oprávněno, má-li dělník zaopatření v majetku pozemkovém a pod.

jedí z téže mísy, mají tentýž způsob života, leda že ženatý mistr musí opasek poněkud víc přitáhnouti a i v nejskromnějších potřebách životních ještě víc se uskrovniti než svobodný tovaryš,«*) na jehož pojištění musí přispívati ze svého mála, sám nezaopatřen, a po případě, pracuje-li pro skladaře, konfekcionáře atd., jen dle jména a listu živnostního přikrývaje názvem mistra faktické postavení své jako prostého dělníka nebo dílovedoucího nanejvýš. Vinu tohoto nazírání nese hlavně i ta okolnost, že zákonodárce má na očích především jen známé mu poměry velkoměsta: nevidí než na jedné straně továrníka milionáře, na druhé armádu jeho nuzně žijících dělníků. Ale čím hlouběji saháme v proudění práce živnostenské, tím víc mění se tvářnost tohoto poměru, příkrá protiva mezi zaměstnatelem a dělníkem mizí víc a víc a na nejnižším stupni shledáváme patrnou třídní pospolitost zájmovou mezi malým mistrem a tovaryšem, kteří — mnohdy svá povolání navzájem měníce — oba jsou chudi.**) Na místě protivy mezi zaměstnatelem a dělníkem vystupuje protiva bohatství a chudoby, která jediná proniká do hlubin života společenského, určuje sociální řád a jest jediným správným východiskem jeho úpravy. Ale toho zákonodárství jakoby nevidělo; ani si nepředkládá otázku, je-li pojišťování dělnické jeho konečným cílem či je-li jím spíše všeobecné pojištění sociální, mlčky pluje dál pod úzkou vlajkou prvějšího, strnuvši na něm úplně a snažíc se vytvářiti je do takových důsledností, »jako by se dělnictvu v oboru sociální péče mělo vyhraditi postavení zcela výjimečné, jež by mu dávalo přední nárok na téměř úplné odškodnění za stinné stránky dnešního života hospodářského«.***) I mezi »nesamostatnými«, dělníky a úředníky, jsou zámožní a nezámožní; zejména mezi úředníky jest snad stejné procento dobře situovaných jako mezi malovýrobci. Zákonodárství vylučuje tu také skutečně vyšší třídy platební u zaměstnaných z nucení pojistného — proč? protože tu odpadá nutná potřeba nucené péče. Tedy tato potřeba je rozhodnou — a pak ovšem důsledně všude tam, kde se objevuje, nejen u osob zaměstnaných za mzdu nebo služné.

Nelze upříti, že vybudování dnešního pojišťování dělnického v pojišťování sociální je nemyslitelno nějakou náhlou, radikální reformou. Kuleman také počítá s formami již vžilými; snad hlavní

*) Kuleman, 912.

**) Zpráva pražské komory str. 4.

***) Zpráva pražské komory str. 3.

příčinu pohodlného ulpění na dnešních formách sluší hledati v tom, že dnes vlastně podnikatel je zodpovědným, neplaceným výběrčím příspěvků pojistných, uspořuje tak celé organisaci pojišťovací nepřehledné massy práce manipulační, resp. platě náklady její ze svého. Pokrok je — bez závratných převratů organisačních — myslitelným tedy jen postupně: podržení dnešních forem dělnického pojištění a postupné k nim přičlánkování dalších tříd pojištěnců, především tedy malovýroby a domáckých pracovníků. K úzkostlivé námitce byrokratické pohodlnosti, kdo u těchto tříd*) zastane prostřednictví a záruku zaměstnatele, odpověď je prostá: Kde je jaký prostředník při dnešní dani důchodové — jak v stadiu kontroly přiznaného důchodu, tak v stadiu vybírání daně —, na niž přece čím dál, tím víc v moderních státech přesouvá se těžiště státního systému berního? Ostatně i samo břímě pojistné již dnes ve vyšších formách pojištění sociálního (invalidního a starobního) nabývá alespoň z části rázu břemene veřejného státními příspěvky k nákladům pojišťovacím. Nabude ho přirozeně ještě víc, jakmile přistoupí obligatorní pojištění samostatných drobných zaměstnatelů; dosavadní šablonovitá a u některých oborů pojištění přímo násilná forma přesunutí nákladů pojištění na náklady výrobní (jak tomu je dnes nuceným příspěvkem zaměstnatelovým k pojistnému dělníkem placenému, rovnajícím se nucenému zvýšení mzdy k pojištění nestačující a tím nucenému zdražení výroby, na konsumenty ovšem namnoze jen ideálně přesunutelnému) přirozeně ustoupí do úzkých mezí, které jí náležejí. Častěji citovaná zpráva pražské komory ukazuje k tomu, že i při dosavadním pojištění nemocenském a úrazovém často jde o poruchy dělníkovy způsobilosti k výdělku nemocí či úrazem s povoláním dělníkovým nesouvisejícími; tím víc bude takových případů při pojištění invalidním, a naprosto již uměle se konstruuje pojetí nákladů na pensi starobní v náklady výrobní, na pensi ve smyslu jakž tak zajištěného oddechu od plahočení za výdělkem po dosažení jistého stáří. Stojíme před problemem nové kategorie daně sociální, pro kterou bude se musit hledati přirozenější a spravedlivější klíč rozvrhu, nežli je dosavadní, který stíhá ve prospěch chudého dělníka stejně chudého — dle okolností — zaměstnatele.

Rozumí se, že postup od dnešního dělnického pojištění k sociál-

*) Vlastně tu jde hlavně o malovýrobce, protože u domáckých pracovníků namnoze zas se naskytá jako nucený, neplacený výběrčí pojistného faktor.

nímu nezastaví se u maloživnostnictva. Neboť — abychom jen jmenovali stav, s organisací tohoto pojištění dnes tak úzce hospodářsky související — lékaře: oč při dnešní přeplněnosti stavu toho (a celé řady jiných) je zabezpečenější a proti nebezpečím sociálním chráněnější stav lékařský, který zejména s pokladnami nemocenskými svádí trudné boje o hladové honoráře? A což drobní soukromí učitelé, literáti, umělci, v zemích bez numeru clausu — a snad leckde i s ním — advokáti, notáři atd. atd. — kolik mezi nimi je existencí se stejně málo zajištěným postavením jako mezi úředníky pojištění podrobených tříd platebních? Nelze přece odkládati se sociální péčí o ně teprve, až bouřlivou organisací si ji vynutí. Úkol, probuditi vědomí sociální, vykonaly už skvěle organisace sociálnědemokratické; vědomí to jednou vzbuzené jich přičiněním už prošlo dosti ostrou školou praxe, aby své dráhy již samo vidělo před sebou a neslo za ně samo zodpovědnost.

Revise bude se musit týkati ovšem vedle okruhu osob nuceném pojištění podrobených především také samého předmětu sociálního pojištění. Naše shora zmíněná osnova zavádí pojištění *starobní* (a to pojištění hotové *pense* místo pouhého pojištění pro případ *starobní invalidity*, což přesně nutno lišiti), a dost bezmyšlénkovitě přehánějíc napodobí vzor Německa, kde přece pojišťování toho oboru svého času prošlo jen nahodilou většinou hlasů.*)

Pojišťování starobní, vpravené do soustavy pojišťování sociálního, také tam se považuje za zcela osamocené v něm cizí těleso; zejména od pojištění *invalidního* dělí je hluboká zásadní mez. »Přivádí zcela novou myšlénku do státního zákonodárství pojišťovacího a zaujímá oproti jiným oborům jeho stanovisko zcela cizí a samostatné. Společným podkladem tohoto poslednějšího jest: ochrana dělníka *neschopného k výdělku*; pojištění starobní poprvé rozšiřuje jeho obor i na ty, *kdož k výdělku jsou schopni*; nechce poskytnouti *náhradu* za ušlou mzdu, nýbrž *přilepšení*, které by umožnilo zbytek pracovní síly šetřiti a zbytek života po-

*) »Jest zajisté ještě v živé paměti, že přijetí *starobního* pojišťování v německém říšském sněmě, jehož skoro jednohlasné zamítnutí všeobecně bylo očekáváno, přivoděno bylo v posledním okamžiku toliko apelem na známé poselství císaře Viléma I., jemuž ovšem nebylo porozuměno a jež špatně bylo vyloženo; poselství výslovně mluví pouze o péči o ty, kdož stářím a invaliditou stávají se *neschopnými k výdělku*, a má tedy zcela zřetelně na mysli pouze případ starobní *invalidity*, nikoli však starobní *pense*.« Zpráva pražské komory str. 8. nn.

hodlněji ztráviti, nežli by tomu dovoloval vlastní výdělek, jehož ve stáří přirozeně ubývá. To jest velmi pěkně míněno a nelze tomu snad odporovati, avšak vyčítá-li se s jisté strany našemu nejnovějšímu zákonodárství, že nastupuje dráhy socialismu a připravuje pole jeho nejvýstřednějším požadavkům, tu asi s tíží se najde bod, o který by tvrzení toto s větší oprávněností mohlo býti opřeno, nežli právě zde; při nejmenším leží cíl tuto sledovaný tak daleko na celkové dráze sociálního pojištění, že bychom byli měli všecku příčinu, obírati se nejprve úkoly naléhavějšími a bližšími.«*)

Druhým nepromyšleným krokem osnovy jest spřáhnutí pojišťování nezaměstnanostního s dnešní soustavou nuceného pojištění sociálního, tedy problému dávno ještě nezralého, v zásadních bodech tak sporného, v praktických pokusech většího slohu posud rozhodně nezdařeného. Správně poukázal Wolf k tomu, že takořka nerozlučitelným korelatem »pojištění« proti nezaměstnanosti jest prostředkování práce; prvější jest oprávněno a myslitelno toliko jako dočasná podpora v případě, není-li možno nezaměstnaným práci dohoditi, s čímž ruku v ruce jíti musí sjednání příležitosti ku práci jednak méně zdatným pracovníkům, kteří ostatně tvoří největší kontingent nezaměstnanců, podruhé pracovníkům zdatným v dobách periodického váznutí práce, jmenovitě v době zimní (při veřejných pracích, pokud se týče při pracích z nouze od státu nebo obcí prováděných). Dle toho náleží pojišťování nezaměstnaných — recte podporování jich — vedle prostředkování práce význam toliko podružný. Domnělý pojišťovatelský jeho ráz — výron sociálně-demokratického »práva na práci«, jež ostatně tímtéž právem mohlo by uplatňováno býti od nemajetného samostatného mistra — jest s něho takto setřen; skutečně také nové proudy (Schanz) při řešení této otázky obracejí se víc a více k zásadě nuceného spoření.**)

Shrnujeme tento zběžný přehled v trochu snad triviální výrok, že se — od velké koncepce německé soustavy dělnického pojištění — na této soustavě jen flikuje; nenašel se dosud, kdo by novou, širokými obzory vedenou pronikavou koncepcí postavil novou formuli, pokroku doby odpovídající. V našem ministerském pojišťovatelském departementu vládne místo toho jen pojišťovatelsky technická finesa, která ale víc komplikuje, než řeší. Ukazuje k tomu zrovna křiklavě

*) Kuleman, str. 863.

**) Prof. Jul. Wolf, Die Arbeitslosigkeit und ihre Bekämpfung, 1896.

celá stavba častěji zmíněné osnovy, kterou tu ovšem podrobněji rozebírati není místa, a musíme se spokojiti odkazem k citovanému o ní dobrému zdání pražské komory.

Dr. Richard Fischer v Olomouci:

Česká svépomoc hospodářská na severní Moravě.

I.

V hospodářském přehledu severní Moravy, jejž jsem v časopise tomto podal, zmínil jsem se o některých směrech svépomocné činnosti hospodářské na severu moravském, avšak jen se stanoviska historicko-statistického. Dnes chci rozebrati zásadu svépomoci české a vliv její na vytváření se hospodářských poměrů ve stycích českoněmeckých, hned však podotýkám, že tak, jako nedá se přesně ohraničiti protínání a křížování se zásad národních a hospodářských, vybočím i svými úvahami z území severní Moravy do středu jejího, žírné Hané.

Dle toho, jak různými příčinami vyvoláno bylo naše emancipační hnutí hospodářské, možno sledovati i různé jeho směry, ač cíl byl vždy týž, totiž posilou hospodářskou dáti pevné základy našim snahám národním. Vezměte ten neb onen hospodářský podnik, studujte jeho vznik a život, myšlenka národnostní pronikne v každé fási, ano často přehlušuje vše ostatní, i ten základ svůj, otázku praktického neboli obchodního hospodářství. Celé hospodářské podnikání české na severní Moravě má hlavní dvě formy: zakládání společenských podniků úvěrních i průmyslových, pak onu drobnou akci svépomocnou, jež vtělena je ve specielně moravské heslo »Svůj k svému«. Dle toho rozdělil jsem i svoji úvahu. —

Začátek hospodářské emancipace stal se na půdě úvěru. Nevím, zda byl to dobrý příklad ciziny, s nímž seznámil národ náš Fr. Šimáček, či jen nesnadný a nebezpečný úvěr doby tehdejší, že úvěrní družstva čili (jak nazval je Dr. Jos. Durdík) záložny tak rychle pronikly v lid náš i na Moravě. Jedna z prvních záložen byla zřízena roku 1861 v Přerově, v letech šedesátých následovaly záložny v Lošticích, Litovli, Bohuňovicích (Šternberk), Moravičanech (Mohelnice), v Postřelmově (Zábřeh), ve Zvoli (Zábřeh), v Prostě-